

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. І.І.МЕЧНИКОВА
ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

Кафедра конституційного права та правосуддя

**Програма курсу та методичні рекомендації
до вивчення навчальної дисципліни**

«ОСНОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРАВА»

Для студентів денного та заочного відділення економіко-правового факультету

Напрямок підготовки: 6.030401 «Правознавство»
Освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр»

Одеса – 2013

Укладач:

Саракуца М.О., к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Рецензенти:

Корчевна Л.О., д.ю.н., професор кафедри конституційного права та правосуддя
Садовська О.М. к.ю.н., доцент кафедри конституційного права та правосуддя

Затверджено

рішенням кафедри конституційного права та правосуддя,
протокол № 1 від „30” серпня 2013 р.

Рекомендовано до друку:

Вченою Радою економіко-правового факультету,
протокол № 1 від « 30» серпня 2013 р.

ЗМІСТ

	стор.
1. Пояснювальна записка	4
2. Система контролю знань	5
3. Тематичний план навчальної дисципліни «Основи права ЄС»	6
4. Зміст лекцій, плани семінарських і практичних занять, завдання для самостійної роботи студентів та методичні вказівки	6
5. Питання до заліку з навчальної дисципліни «Основи права ЄС»	16
6. Список рекомендованих джерел до вивчення курсу навчальної дисципліни «Основи права ЄС»	17

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

В наш час «Основи Європейського права» чи «Право Європейського Союзу» є обов'язковою учбовою дисципліною у всіх вітчизняних та закордонних юридичних вищих навчальних закладах. Необхідність вивчення європейського права обумовлена його провідною роллю в регулюванні інтеграційних процесів. В результаті цього склалася самостійна правова система, що є унікальною за своєю природою, і яка займає самостійне місце стосовно як національного права держав-членів, так і міжнародного права.

Європейське право сьогодні стало життєво важливим фактором не тільки європейського, але й світового розвитку. Беручи до уваги євроінтеграційні наміри України та процес адаптації українського права до європейських стандартів, що зараз відбувається, стає зрозумілою необхідність ознайомлення студентів з цією учбовою дисципліною.

Основною *метою курсу* є надання студентам відповідного рівня знань у галузі права Європейського Союзу та Європейських співтовариств.

Вивчення учбової дисципліни «Основи Європейського права» спрямовано на досягнення наступних *завдань*:

- ознайомлення студентів з євроінтеграційними ідеями з Середньовіччя до сьогодення;
- вивчення поняття, сутності, правової природи європейського права та його місця в правовій системі Європи;
- дослідження структури та системи права ЄС, основних принципів його діяльності;
- аналіз джерельної бази Європейського Союзу та Співтовариств та його інституційної структури.

Для досягнення вказаної мети та завдань передбачається проведення лекцій, а також самостійна робота студентів для найліпшого опанування додаткової літератури та нормативного матеріалу ЄС. Важливою формою засвоєння матеріалу є проведення семінарських занять, на яких, поряд з опитуванням студентів, проводяться обговорення дискусійних питань, доповіді, тестування, експрес-опитування, виконання самостійних і контрольних робіт, індивідуальні завдання та ін.

Навчальна дисципліна «Основи Європейського права» вивчається студентами третього курсу економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова у п'ятому семестрі.

Планом навчального процесу для вивчення курсу цієї дисципліни відведено 81 годин учбових занять. З них на лекції відведено – 22 години, на практичні заняття – 14 годин, на самостійну роботу – 45 годин. Формою контролю є залік. Дисципліна вивчається з застосуванням кредитно-модульної системи (КМС) і складається з двох змістовних модулів. Перший змістовний модуль складають теми 1 - 7, другий - теми 8-12.

У результаті вивчення курсу студенти мають:

- засвоїти його основні поняття та категорії, правову природу Європейського Союзу, предмет, метод та структуру європейського права;
- вивчити порядок формування та функціонування основних інститутів ЄС, їх правовий статус та процес нормотворчості в ЄС;
- вміти орієнтуватися в структурі нормативних актів ЄС, аналізувати джерела права ЄС, включаючи рішення Суду ЄС та міжнародні договори Європейського Союзу.

СИСТЕМА КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальна нормативна дисципліна «Основи Європейського права» викладається за кредитно-модульною системою організації навчального процесу (КМСОНП).

Дана система запроваджується з метою удосконалення системи контролю якості знань студентів, сприяння формуванню системних та систематичних знань, стабільної самостійної роботи впродовж семестру, підвищення об'єктивності оцінювання знань та адаптації до вимог, визначених Європейською системою залікових кредитів (ECTS).

- дисципліна вивчається протягом одного семестру та складається з двох змістовних модулів (ЗМ). По завершенню курсу студенти в першому семестрі складають залік. На залік виносяться вузлові питання, типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань.

Оцінювання знань студентів за формами контролю:

- поточний – складається з відвідування лекційних і семінарських занять, роботи на семінарських заняттях і самостійних робіт. Дає можливість сумарно отримати до 30 балів;
- модульний – складається з 2 модульних робіт, які можуть поводитися у письмовій або тестовій формі за вибором викладача. Дає можливість сумарно отримати до 30 балів;
- підсумковий контроль – проводиться у формі заліку і дає можливість отримати до 40 балів.

При отриманні студентом за результатами поточного та модульного контролю менше 20 балів, студент вважається таким, що не виконав всі види робіт, передбачених навчальним планом і не допускається до складання заліку.

Параметри	Поточний контроль	Модульний контроль	Підсумковий контроль)	Разом (підсумкова оцінка (СК))
Оцінка в балах	0 - 30	0 – 30	0 - 40	0 - 100

У випадку відсутності студента на лекції або семінарському занятті він зобов'язаний усно чи письмово відпрацювати пропущене заняття в час консультацій викладача або написати реферату на тему, задану викладачем (але не більше половини від загальної кількості лекцій та семінарських занять). Невідпрацьовані заняття вважаються незданими і за них не нараховується оцінка в балах.

Шкала оцінювання: національна та ESTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ESTS	Оцінка за національною шкалою
		для заліку
90-100	A	відмінно
85-89	B	добре
75-84	C	
70-74	D	задовільно
60-69	E	
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№	Назва теми	Лекції	Практ.	СРС
1	Поняття та основні категорії європейського права	2	2	2
2	Історія створення та еволюція ЄС	2	2	6
3	Правова природа та принципи права ЄС	2	2	4
4	Джерела європейського права	2		2
5	Інституційна структура Європейського Союзу	2	2	6
6	Судова система ЄС та фінансові органи	2	2	4
7	Консультативні та спеціалізовані органи ЄС	2		5
8	Правові основи функціонування внутрішнього ринку ЄС	2		2
9	Правовий статус людини та громадянина в ЄС	2	2	4
10	Простір свободи, безпеки та правосуддя	1		2
11	Роль ЄС на міжнародній арені	1	2	
12	Правове регулювання співробітництва України та ЄС	2		4
Модульна контрольна робота				2
РАЗОМ:		22	14	45

ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ, ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Поняття та основні категорії європейського права.

Лекція (2 год.)

Вступ до курсу. Поняття європейської інтеграції. Європейська інтеграція та міжнародні організації на території Європи. Європейський Союз сьогодні: поняття, склад, територія. Феномен ЄС як державотворення. Право Європейського Союзу – поняття та сутність. Співвідношення термінів „право Європейського Союзу” та „європейське право”. Поняття правової системи ЄС. Зона «євро» та Шенгенська зона. Умови членства країн. Договори про асоціативне членство та угоди про співпрацю.

Семінар (2 год.) І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Поняття та етапи європейської інтеграції.
2. Європейський Союз: поняття, склад, територія.
3. Поняття та сутність права Європейського Союзу.
4. Співвідношення термінів „право ЄС” та „європейське право”.
5. Членство в Європейському Союзі: умови та категорії.

Теми рефератів:

1. Теорії європейської інтеграції.
2. Поняття та сутність Копенгагенських критеріїв.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

При вивченні даної теми, слід звернути увагу на визначення поняття європейської інтеграції, простежити її етапи у двадцятому сторіччі. Слід також назвати усі регіональні організації, які функціонують на території Європи.

ЄС є унікальним міжнародним утворенням, оскільки поєднує в собі ознаки міжнародної організації та держави, хоча формально не є ані тим, ані іншим. Тому необхідно дати визначення Європейському Союзові, проаналізувати теорії його виникнення (федералістські, міжнародні та автономні). Дуже важливим є визначення структури сучасного Європейського Союзу, територіальної сфери його діяльності, висвітлення особливостей цього об'єднання як феномену державотворення.

Поняття «права Європейського Союзу» та «європейського права» - загальні риси та відмінності. «Європейське право» як наука та навчальна дисципліна, поняття інституційного та матеріального права ЄС.

При вивченні даної теми необхідно також проаналізувати комплексну юридичну природу права Європейського Союзу, яке об'єднує в собі ознаки, притаманні як міжнародному, так і внутрішньодержавному праву, містить норми різних галузей та правових інститутів. При цьому потрібно враховувати, що з огляду своїх юридичних ознак воно поєднує традиції як англосаксонської, так і романо-германської правових сімей.

Доцільним є провести аналіз предмету та методів регулювання європейського права, в першу чергу методів уніфікації та гармонізації.

Слід також розглянути коло суб'єктів європейського права, поняття «Шенгенських угод», «зони євро», вказати держави, які не входять в дані об'єднання. Загалом необхідно проаналізувати поняття та умови членства в Європейському Союзі (Копенгагенські критерії), його відмінності від асоціативного членства та «особливих відносин» на основі угод про співпрацю.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М., 2003. - 213 с.
2. Борхардт, Клаус-Дитер. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского Союза. 4-е изд. - М., 1996.
3. Бугров Р.В. Актуальные проблемы европейской интеграции: Учебное пособие. – Нижний Новгород: Издательство Нижегородского госуниверситета, 2006. – 74 с.
4. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. - К.: “Хай-Тек Прес”, 2007. - 336 с.
5. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції./Пер. з англ.. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
6. Європейський Союз: Словник-довідник / Ред. М.Марченко. - К.: “КУС”, 2006. - 140 с.
7. Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 436 с.
8. Посельский В. Європейський Союз: інституціональні основи європейської інтеграції. – К.: «Смолоскип», 2002. – 168 с.
9. Свобода П. Вступ до європейського права/ Пер. з чеської. – К.: «К.І.С», 2006. – 280 с.

10. W. van Gerven. The European Union: a polity of states and peoples. - Stanford University Press, 2005.

Тема 2. Історія створення та еволюція ЄС.

Лекція (2 год.)

Розвиток ідей об'єднання Європи: від середньовіччя до Другої Світової війни. Передумови створення ЄОВС та ЄЕС. Створення Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі, Паризький договір 1951р. Створення Європейського Економічного Співтовариства та Співтовариства з атомної енергії (Євратома), Римські договори 1957 р. Еволюція ЄЕС до ЄС: від Римського Договору до Маастрихтських угод. Перші етапи розширення ЄЕС. Єдиний Європейський Акт. Європейське політичне співробітництво. Створення Європейського Союзу (ЄС), Маастрихтський договір 1992 р, його правова сутність. Амстердамський (1997 р.) та Ніццький (2001 р.) договори - подальше реформування ЄС. Лаакенська декларація: підготовка до нового розширення та реформи. Робота Європейського Конвенту, етапи розробки Конституції ЄС. Приєднання 12 нових держав-членів. Підписання Конституції та невдача в її ратифікації. Політична криза та розробка Лісабонської угоди, її сутність. ЄС сьогодні: тенденції та перспективи.

Семінар (2 год.) І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Розвиток євроінтеграційних ідей від Середньовіччя до кінця Другої Світової війни.
2. Створення Європейського Об'єднання Вугілля та Сталі.
3. Європейське Економічне Співтовариство та Співтовариство з атомної енергії (Євратом). Сутність договорів, діючі органи.
4. Основні етапи еволюції ЄЕС з Римських до Маастрихтських угод.
5. Створення Європейського Союзу, його правова сутність.
6. Подальше реформування ЄС: Амстердамська, Ніццька угоди, Лаакенська декларація, розширення ЄС 2004-2006 рр.
7. Конституція ЄС: розробка, підписання та ратифікація, правова сутність.
8. Інституційна криза в ЄС та розробка Лісабонської угоди.

Теми рефератів:

1. Розвиток пан європейського руху до середини 20-го сторіччя.
2. Основні етапи розширення ЄС.
3. Правовий аналіз Лісабонської угоди.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Незважаючи на те, що початком європейської інтеграції прийнято вважати середину 20-го сторіччя, проекти об'єднання Європи з'явилися ще з середньовіччя. Для розуміння тенденцій та особливостей розвитку сучасної інтеграції потрібно висвітлити її історичні та політичні витоки, а також звернути особливу увагу на зміст та розвиток "Європейської ідеї".

Першою інтеграційною організацією, з якої почалось будівництво ЄС, стало Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС). Необхідно зрозуміти причини, в силу яких повномасштабна інтеграція почалась саме з вугільного та сталеливарного секторів промисловості, проаналізувати норми укладеної угоди.

Іншим кроком у будівництві ЄС стало укладення Римських угод. Слід ознайомитись з головними положеннями угод, з'ясувати ті якісні зміни, що вони привнесли до інтеграційного утворення.

При вивченні правових форм інтеграційного процесу в Співтовариствах в 1960-70-ті рр. треба звернути особливу увагу на «Угоду про злиття», яка завершила процес об'єднання трьох Співтовариств в de facto єдину організацію а також на Єдиний Європейський акт.

Сучасний етап в розвитку інтеграції відкриває Договір про ЄС, підписаний в Маастрихті у 1992 р. Він заснував нову інтеграційну організацію, але в той же самий час зберіг усі три

Співтовариства. Треба проаналізувати структуру ЄС, щоб зрозуміти цей синтез трьох різних структурних компонентів (опор), кожен з яких мав свою власну правову основу.

Кінець 20-го – початок 21-го сторіччя ознаменувався підписанням декількох реформаторських угод, які пристосовували правову природу ЄС до сучасних змін та реалій. Для ознайомлення з сучасною правовою базою Європейського Союзу, треба розглянути Амстердамську, Ницьку угоди, угоди про приєднання нових членів. Що нового вони привнесли до організації та діяльності ЄС?

Особливим предметом вивчення є Конституція для Європи (2004) та Лісабонська угода (2008). Основне питання, яке треба з'ясувати: чому незважаючи на те, що Конституція повинна була кардинально змінити саму природу ЄС, упорядкувати його структурну організацію та просунути європейську інтеграцію на якісно новий етап розвитку, її ратифікація потерпіла фіаско. Для того ж, щоб уявити сучасну ситуацію в ЄС, слід провести порівняльний аналіз положень Конституції та Лісабонської (Реформаторської) угоди та простежити увесь нелегкий процес її розробки та прийняття.

Джерела, рекомендовані до заняття:

Нормативний матеріал:

1. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 698 с.
2. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина 1 /Упорядник Г. Друзенко, за загальною редакцією Т.Качки. – К.: Видавництво „Юстиніан”, 2005. – 512 с.
3. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community // Official Journal of the European Communities. C 224 Volume 35, 31 August 1992. (Договір про Європейський Союз 1992 р.).
4. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007//Official Journal of the European Union. - C 306, Volume 50, 17 December 2007. (Лісабонський (Реформаторський) Договір 2007 р.)

Спеціальна література:

1. Аннерс Э. История европейского права./ Пер. со швед.-М. 1994.
2. Арах М. Европейский Союз: видение политического объединения. Пер. со словен. -М., 1998.
3. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М., 2003. - 213 с.
4. ЕС на пороге XXI века: выбор стратегии развития: Монография /Ред Ю.А. Борко – М: Эдиториал УРСС. – 2001. – 472 с.
5. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський союз: заснування і етапи становлення. Навч. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
6. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории. - "Перспект", 2010 г.
7. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навчальний посібник.– К.:Таксон, 2005.– 280с.
8. Проді Р. Задум об'єднаної Європи: пер. з італ. – К.: К.І.С., 2002. – 140 с.
9. Энтин М.Л. Евросоюз: Договор о реформе // Современная Европа. -М. -2007. -№ 4. -С.19-32.
10. Global views on the EU / Edited by Ortega M. Institute for Security Studies. Chaillot Paper N 72, November 2004 // www.iss-eu.org

Тема 3. Правова природа та принципи права ЄС

Лекція (2 год.)

Співвідношення європейського та національного права. Наднаціональний характер ЄС. Поняття „*acquis communautaire*”. Європейське та міжнародне право. Дія норм європейського права у часі та просторі. Принципи права ЄС: поняття та класифікація. Принцип автономності

правопорядку ЄС. Верховенство права ЄС над національним правом. Принцип субсидіарності та пропорційності. Юрисдикційна захищеність права ЄС. Відповідальність держав-членів за порушення європейського права. Правова природа, види та елементи відповідальності ЄС. Міжнародна правосуб'єктність ЄС. Компетенція Європейського Союзу: структура та зміст. Характеристика основних категорій та сфер компетенції ЄС. Відмінності компетенції ЄС в залежності від сфери діяльності. Імплементация цих рішень на національному рівні.

Тема 4. Джерела європейського права

Лекція (2 год.)

Вертикальна структура права ЄС – система його джерел. Сутність та особливості джерел права Європейського Союзу. Їх загальна класифікація. Поняття «законодавчих» та «не законодавчих» актів ЄС. Засновницькі угоди – базові джерела первинного права. Внутрішнє право ЄС як джерело вторинного (похідного) права. Класифікація та правова сутність джерел вторинного права. Рішення Суду ЄС як джерело європейського права. Міжнародні угоди ЄС. «М'яке» (гнучке) право ЄС.

Семінар (2 год.) І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Характеристика основних принципів права ЄС.
2. Вертикальна структура права ЄС: загальна характеристика його джерел. Джерела первинного права.
3. Вторинне (похідне) право ЄС.
4. Рішення Суду як джерела права ЄС.
5. Співвідношення міжнародного та європейського права.
6. Національне та європейське право. Поняття, зміст та види компетенції ЄС.

Теми рефератів:

1. Правова сутність принципів субсидіарності та пропорційності.
2. Міжнародні угоди як джерела права ЄС.
3. Поняття та сутність відповідальності держав-членів та ЄС.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Поняття «принципи права ЄС» характеризує його головні ідеї та внутрішні особливості як самостійної правової системи. Треба проаналізувати їх зміст та джерела, розглянути їх класифікацію з огляду на сфери діяльності ЄС.

Як і в інших правових системах, термін «джерела права ЄС» означає зовнішні форми відбиття його юридичних норм, однак ці форми мають значні особливості. Для розуміння цього потрібно уважно ознайомитись з системою джерел права ЄС, порядком їх опублікування, співвідношенням з огляду юридичної сили.

Слід чітко уявити різницю між «первинним» та «вторинним» правом Союзу, між різними видами правових актів, що видаються органами ЄС, особливо розглянути рішення Суду ЄС як джерела прецедентного права.

Неоднозначність права ЄС потребує його порівняльного аналізу з іншими правовими системами, які існують в сучасному світі, тобто з національним та міжнародним публічним правом. Поряд з теоретичним аспектом даного питання, дуже важливим є практична сторона. Необхідно уявити, як на практиці повинні вирішуватись колізії, виникаючі між правом ЄС та правом держав-членів а також інших країн.

З точки зору своєї компетенції Союз є організацією політичної влади, яка приймає юридично обов'язкові рішення як для держав-членів, так і для громадян. Але ці рішення мають різну правову силу, в залежності від сфери діяльності. Для розуміння цього питання потрібно проаналізувати сутність, особливості та класифікацію компетенції ЄС.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Бирюков М.М. Новый Европейский Союз образца 2004 г. и международное право // Московский журнал международного права. – М.: Междунар. отношения, 2004. - № 3.- с. 139-166.
2. Дмитрієв А.І., Муравйов В.І. Міжнародне публічне право. К., Юрінком Інтер, 2000 –560 с.
3. Кашкин С.Ю. Введение в право Европейского Союза. Ученик. – М., 2008. – 384 с.
4. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории. - "Проспект", 2010 г.
5. Петров Р.А., Кисельова Т.С. Зближення і гармонізація законодавства в праві Європейського Союзу та міжнародному праві // Правничий Часопис Донецького університету.-2000.-N 2(5).- С.29-35.
6. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навчальний посібник.– К.: Таксон, 2005.– 280с.

Тема 5. Інституційна структура Європейського Союзу

Лекція (2 год.)

Концептуальні основи інституціональної системи. Класифікації інститутів та органів ЄС. Установча, законодавча, бюджетна, виконавча функції: розподіл повноважень. **Європейська Комісія**. Наднаціональний характер ЄК. Її склад, функції, обов'язки, повноваження. Зовнішні функції ЄК. Права ЄК у відношенні держав-членів ЄС. Тенденція розвитку ЄК. **Європейська Рада** – статус і повноваження. Статус держави-члена, що є головою ЄС. Президент Європейської Ради: порядок обрання, повноваження. **Рада Європейського Союзу**. Рада ЄС як інститут представництва країн-членів, порядок її формування. Організація діяльності та прийняття рішень Ради Європейського Союзу. **Європейський парламент**. Загальноєвропейські вибори до Парламенту. Функції, процедура роботи, місце в системі наднаціональних органів ЄЕС, сфера компетенції. Система представництва держав-членів ЄС в ЄП. Перспективи розвитку ЄП після Лісабонської угоди. Тенденція збільшення ролі представницьких установ. **Рахункова Палата (Палата Аудиторів)** – спеціалізований інститут ЄС. Роль Рахункової Палати у функціонуванні ЄС. Механізм прийняття рішень інститутами ЄС.

Семінар (2 год.) I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Основні інститути ЄС: загальна характеристика структури та повноважень.
2. Європейська Рада як інститут політичного керівництва ЄС.
3. Європейська Комісія: статус та повноваження.
4. Рада ЄС: особливості складу та принципи функціонування.
5. Європейський Парламент: формування, структура та повноваження.
6. Рахункова Палата – інститут фінансового контролю ЄС.
7. Основні механізми прийняття рішень інститутами ЄС.

Теми рефератів:

1. Функціональна характеристика інституціональної системи ЄС.
2. Внутрішня структура та консультативні органи Ради Євросоюзу.
3. Зовнішньополітичні функції Європейської Комісії.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Інституційна структура Європейського Союзу має значну складність для вивчення, оскільки не має аналогів ані у внутрішньонаціональних структурах (система розподілу гілок влади), ані в міжнародних організаціях. Тому потрібно спочатку уявити, як співвідносяться один з одним поняття «інститут» та «орган» ЄС, які ознаки інститутів, що виділяють їх зі всіх органів ЄС, та як вони класифікуються з огляду на їхні повноваження.

В рамках цієї теми потрібно розглянути статус та повноваження таких основних інститутів як Європейська Рада, Рада ЄС, Європейська Комісія, Європейський Парламент та Рахункова Палата, а також проаналізувати основні механізми прийняття рішень в процесі діяльності Євросоюзу.

При дослідженні правового статусу кожного інституту та органу ЄС рекомендується проводити його розгляд по елементах: склад та порядок формування, внутрішня організація, порядок роботи та прийняття рішень, повноваження, а також відповідальність.

Розглядаючи кількісний склад а також повноваження органів ЄС, потрібно також враховувати нововведення, запропоновані Лісабонською угодою.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Гоці С. Європейська Комісія: процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження /Пер. з італійської. – К.: К.І.С., 2007. – 208 с.
2. Грицяк І.А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади. Монографія. – К.: К.І.С., 2006. – 398 с.
3. Паппас С. Європейське управління: Навч. посібник. – К., 2004.
4. Стрежнева М.В. Институциональный кризис: свет в конце тоннеля? // Перспективы. – 2009. – 12 марта. – Режим доступа:
http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/institucionalnyiy_krizis_evrosoiuz_a_svet_v_konce_tonnelya_2009-2-12-10-42.htm
5. Четвериков А.О. Основные органы Европейского Союза (конституционно-правовой аспект): Автореф. канд. юрид. наук.-М., 1999.
6. Peterson J. Shackleton. The institutions of the European Union. 2nd ed. - Oxford university press, 2006.
7. Understanding European Union Institutions /Edited by Alex Warleigh. –Routledge, 2002.

Тема 6. Судова система ЄС та фінансові органи

Лекція (2 год.)

Загальна характеристика судової системи ЄС. Суд Європейського Союзу: юрисдикція, порядок формування, принципи функціонування, процедура розгляду справ. Опосередковане оскарження та преюдиціальна процедура. Особливості судового прецедента в європейському праві. Трибунал (Трибунал першої інстанції): статус та повноваження. Спеціалізовані трибунали. Інститут генеральних адвокатів. Європейська система центральних банків: базові цілі та роль у ЕВС. Європейський центральний банк як спеціалізований інститут ЄС: правовий статус, органи керівництва, основні функції. Економічна та монетарна політика ЄС.

Тема 7. Консультативні та спеціалізовані органи ЄС

Лекція (1 год.)

Роль консультативних та спеціалізованих органів в функціонуванні Європейського Союзу. Комітет постійних представників (КОРЕПЕР), його склад та функції. Підкомітет заступників постійних представників. Економічний і Соціальний Комітет (ЕКОСОК). Порядок формування та функції. Омбудсман: Статус та повноваження. Європейський контролер по захисту даних. Європейське відомство по боротьбі із шахрайством. «Установи» Європейського Союзу – специфіка правового статусу.

Семінар (2 год.) І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Судова система ЄС– загальна характеристика.
2. Суд ЄС: статус та повноваження. Види юрисдикції Суду ЄС.
3. Трибунал першої інстанції: порядок формування та функціонування. Інститут генеральних адвокатів.
4. Фінансова система ЄС: ЄСЦБ, ЄЦБ.
5. КОРЕПЕР та ЕКОСОК, їх склад та функції.
6. «Установи» Європейського Союзу – специфіка правового статусу.

Теми рефератів:

1. Еволюція розвитку судової системи ЄС.
2. Засоби судового захисту в Європейському Союзі.
3. Роль консультативних органів в функціонуванні ЄС.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004, - 260 с.
2. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О., Калиниченко П.А. и др. Право Европейского Союза: учебное пособие (отв. ред. С.Ю. Кашкин). - 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011 г. – 274 с.
3. Макуев Р.Х. Право и институты Европейского Союза. Учебный курс. 3-е издание. Орел: Издательство ОРАГС, 2008.
4. Шемятенков В.Г. Евро: две стороны одной монеты.-М., 1998.

Тема 8. Правові основи функціонування внутрішнього ринку ЄС

Лекція (2 год.)

Поняття, принципи та складові внутрішнього ринку Європейського Союзу.

Правове регулювання вільного руху товарів. Обмеження на вільний рух товарів. Вільне пересування робочої сили: поняття та умови. Вільний рух послуг, капіталів та платежів. Право засновництва.

Тема 9. Правовий статус людини та громадянина в ЄС

Лекція (2 год.)

Договір про ЄС та Лісабонська угода в регулюванні статусу людини в ЄС. Місце Європейської конвенції по правах людини (ЕКПЛ) у європейському правопорядку. Хартія Європейського Союзу про основні права: її статус серед інших джерел права ЄС. Сутність та принципи громадянства ЄС. Основні права та обов'язки людини та громадянина в ЄС. Співробітництво ЄС та Ради Європи стосовно захисту прав людини.

Тема 10. Простір свободи, безпеки та законності

Лекція (1 год.)

Поняття і зміст «Простору свободи, безпеки та законності» (ПСБЗ). Особливості правового регулювання співробітництва поліцій і судових органів у кримінально-правовій сфері. «Шенгенське право»: підписання Шенгенських угод; інкорпорація положень Шенгенських угод до установчих договорів Європейського Союзу (Амстердамський договір 1997 р.); Шенгенські досягнення (Schengen acquis). Нормативна база ЄС у сфері Шенгенського права. Візовий кодекс ЄС. Шенгенські візи: види, порядок отримання.

Семінар (2 год.) І. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Нормативна база ЄС щодо захисту прав людини та громадянина.
2. Сутність та принципи громадянства ЄС. Основні права та обов'язки людини та громадянина в ЄС.
3. Поняття «простору свободи, безпеки та правосуддя». Інститути та засоби його регулювання.
4. Поняття та еволюція Шенгенського права.
5. Шенгенські візи: види, порядок отримання.

Теми рефератів:

1. Імміграційна політика ЄС.
2. Гарантії прав ат свобод громадян ЄС.
3. Візовий кодекс ЄС: основні положення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Маклаков В.В. Права человека и гражданина в Европейском союзе. – М. ИНИОН РАН. – 2006.
2. Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий /под ред. С. Ю. Кашкина. М.: Юриспруденция., 2001.- 203 с.
3. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О. Шенгенские соглашения.- М., 2000.
4. Коментований переклад Візового Кодексу Європейського Союзу. Інформаційно-аналітичне видання. – К., 2010. – 160 с.
5. Потемкина О.Ю. Европейское пространство свободы, безопасности и правопорядка / О.Ю.Потемкина.- М., 2002.
6. Селезнев В.Е. Визовый Кодекс Европейского Союза: анализ основных положений / В.Е.Селезнев // Електронне наукове фахове видання Європейські студії і право. – 2010. - № 1. - Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/esp/2010_1/10sveaop.pdf

Тема 11. Роль ЄС на міжнародній арені

Лекція (1 год.)

Система представництва ЄС у зовнішніх зносинах. Правовий дуалізм зовнішньої політики ЄС. Зовнішньополітична діяльність Євросоюзу. Співробітництво із третіми країнами та гуманітарна допомога. Відносини ЄС з міжнародними організаціями. Делегації Союзу. Спільна зовнішня політика та політика безпеки (СЗПБ): специфіка правового регулювання. Принципи, інститути та засоби здійснення СЗПБ. Верховний представник із закордонних справ та безпекової політики (ВП): статус і повноваження. Спеціалізовані органи, підзвітні ВП. Європейська служба зовнішньополітичної діяльності.

Тема 12. Правове регулювання співробітництва України та ЄС

Лекція (2 год.)

Основні етапи еволюції співробітництва України та ЄС. Угода про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС: правова сутність. Спільна Стратегія ЄС щодо України. Європейська політика сусідства (ЄПС). План дій Україна - ЄС: основні положення. Правове регулювання Східного Партнерства. Адаптація українського законодавства до європейських стандартів – основні напрямки.

Порядок денний Асоціації Україна -ЄС. Інституційна структура співробітництва України та ЄС. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС – правова сутність.

Перспективи розвитку відносин України та Європейського Союзу.

Семінар (2 год.) I. РОЗГЛЯД ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ:

1. Система представництва ЄС у зовнішніх зносинах.
2. Співробітництво із третіми країнами та гуманітарна допомога. Відносини ЄС з міжнародними організаціями. Делегації Союзу.
3. Спільна зовнішня політика та політика безпеки, Європейська політика безпеки та оборони. Європейська дипломатична служба.
4. Історія відносин ЄС- Україна.
5. Правова база співробітництва України та Євросоюзу.

6. Інституційна структура співробітництва України та ЄС.

Теми рефератів:

1. Еволюція зовнішньополітичної діяльності ЄС.
2. Правовий статус спеціалізованих органів в сфері СЗБП.
3. Правові основи участі України у спеціальних місіях ЄС.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

Європейський Союз як комплексне політичне об'єднання підтримує тісні зв'язки з багатьма країнами світу, а також приймає активну участь не тільки в економічному, але й в політичному та в останній час навіть в безпековому розвитку Європи.

Представництво ЄС на міжнародній арені здійснюється в двох напрямках і має багатокомпонентну систему. Треба проаналізувати відносини Євросоюзу з третіми країнами, міжнародними організаціями в рамках комунітарного права ЄС, а також реалізацію Спільної зовнішньої політики та політики безпеки.

Слід також розглянути статус та повноваження Верховного представника із закордонних справ та безпекової політики (ВП) та простежити формування та принципи функціонування спеціалізованих органів, підзвітних ВП.

Останнім часом Європейський Союз активно розвиває Європейську політику безпеки та оборони, для створення системи колективної безпеки для європейських держав. В рамках вивчення цієї теми треба проаналізувати етапи формування, засоби реалізації та практичні результати нової політики ЄС.

Питання європейської інтеграції є провідним напрямком української зовнішньої політики, особливо після останнього самміту Україна-ЄС, на якому були прийняті рішення про якісно новий етап співробітництва сторін. Тому дуже важливо простежити основні етапи та правову основу стосунків нашої держави та ЄС, а також ознайомитися з реальними механізмами цього співробітництва.

Необхідно провести правовий аналіз Угоди про партнерство і співробітництво між Україною та ЄС, а також Спільної Стратегії ЄС щодо України як базових договорів, регулюючих відносини ЄС та України.

Треба розглянути механізми Європейської політики сусідства та Східного партнерства, які мають стати додатковою силою подальшого розвитку. Угода про асоціацію, що незабаром укладатиметься, має оновити спільні інституціональні рамки ЄС-У країна, сприяти поглибленню відносин у всіх сферах та утвердженню політичної асоціації та економічної інтеграції через взаємні права та зобов'язання. Тому слід уважно вивчити інструмент її імплементації - «Порядок денний Асоціації Україна-ЄС».

Адаптація українського законодавства до європейських стандартів має напрямки, як в політичній та економічній, так і в інших сферах. Потрібно проаналізувати останні проекти та програми, а також практичні результати їх втілення.

Джерела, рекомендовані до заняття:

1. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник у 2-х книгах, Книга 1: Україна-Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008.– 476 с.
2. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. - К.: "Хай-Тек Прес", 2007. - 336 с.
3. Вишняков А. Адаптация к правовым условиям Европейского Союза: Как быть? // Бизнес. - 1999. - № 12. - С.86-90.
4. Гладенко О.М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки: Ав-реф. дис.... канд. юрид. наук. – О., 2010.- 22 с.

5. Горданов И.Б. Международная деятельность Европейского Союза в современном миропорядке: Ав-реф. дис. к. ю. н. – М., 2007. – 26с.
6. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці/ Упорядники: Коломієць О.В, Золкіна М.Ю., Головніков Д.В., К.: , 2011, 90 с.
7. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах., Ч.1/Уклад. і коментар: Артёмов І.В., Вітер Д.В., Загайнова Л.І. та інші.– Ужгород: "Ліра", 2007.– 452с
8. Світовий гравець. Зовнішні зв'язки Європейського Союзу /Представництво ЄК в Україні та Білорусії. – К.:ТОВ «МЕКС», 2008.
9. European Union Foreign Relation Law. Constitutional fundamentals/ Ed. by Marise Cremona and Bruno de Witte. Oxford and Portland, 2008. XV, 324 p.
10. Global views on the EU / Edited by Ortega M. Institute for Security Studies. Chaillot Paper N 72, November 2004 // www.iss-eu.org

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ З УЧБОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ОСНОВИ ПРАВА ЄС»

1. Поняття європейської інтеграції.
2. Європейський Союз: поняття, умови членства країн.
3. Основні теорії сутності Європейського Союзу
4. Особливості правової природи ЄС.
5. Основні методи регулювання Європейського права.
6. Феномен ЄС як державотворення
7. Народження ідей про європейську єдність.
8. Принципи субсидіарності та пропорційності.
9. Європейське Товариство вугілля та сталі та Європейське Співтовариство з атомної енергії – сутність та структура.
10. Створення Європейського Економічного Співтовариства.
11. Еволюція ЄЕС до ЄС: від Римського Договору до Маастрихтських угод.
12. Основні етапи розширення ЄС.
13. Створення Європейського Союзу (ЄС). Маастрихтська угода.
14. Амстердамська угода - загальна характеристика.
15. Реформа ЄС у зв'язку з розширенням ЄС. Ницька угода 2001 року.
16. Конституція для Європи та Лісабонська угода.
17. Основні інститути ЄС: загальна характеристика.
18. Європейський Парламент: порядок формування, структура, повноваження.
19. Європейська Рада як інститут політичного керівництва ЄС.
20. Європейська Комісія: формування, склад, повноваження.
21. Рада ЄС: структура та особливості функціонування
22. Судова система ЄС – загальна характеристика.
23. Статус та юрисдикція Суду ЄС.
24. Статус та повноваження Рахункової Палати.
25. Комітет регіонів і ЕКОСОК.
26. Європейський Омбудсмен.
27. Процедури прийняття рішень інститутами ЄС.
28. Правовий статус «установ» Європейського Союзу.
29. Європейське право: основні принципи дії.
30. Структура європейського права.
31. Основні джерела права Співтовариств та права ЄС.

32. Співвідношення європейського, національного та міжнародного права.
33. Сутність та види компетенції Євросоюзу.
34. Міжнародна правосуб'єктність Європейського Союзу.
35. Європейський Союз та його громадяни. Громадянство в ЄС.
36. Права людини та європейське право.
37. Поняття «простору свободи, безпеки та правосуддя».
38. Правове регулювання внутрішнього ринку ЄС.
39. Свобода пересування робітників.
40. Свобода пересування товарів.
41. Свобода пересування капіталів та платежів.
42. Свобода заснування підприємств та надання послуг.
43. Основні напрямки у політиці ЄС.
44. Правовий аналіз Хартії Європейського Союзу про основні права (2000).
45. Співробітництво ЄС та Ради Європи в питаннях захисту прав людини.
46. Валютний союз: етапи створення, принципи дії, участь країн.
47. Європейська система центральних банків. ЄЦБ.
48. Візова та імміграційна політика ЄС.
49. Правові основи зовнішньої політики Європейського союзу.
50. Європейська дипломатична служба – порядок формування, повноваження.
51. Президент ЄР та Верховний представник з питань зовнішньої політики: статус та повноваження.
52. Спільна політика безпеки та оборони.
53. Політика "розширення" ЄС та вплив ЄС на світову політику.
54. Роль ЄС у міжнародних стосунках.
55. Правове регулювання співробітництва ЄС і України.
56. Гармонізація права України і права ЄС.
57. Інституційна структура співробітництва України та ЄС.
58. Угода про Асоціацію між Україною та ЄС – правова сутність.
59. Перспективи розвитку ЄС.
60. Шенгенське право Європейського Союзу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Нормативний матеріал

Законодавство України

1. Європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 роки. Послання Президента України до Верховної Ради. - К.: Преса України, 2002.-74с.
2. Про Представництво України при Європейських Співтовариствах (Європейському Союзу): Указ Президента України від 21.04.1997 р. №3 54/97 // Офіційний Вісник України. - 1997. - № 17.
3. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом): Указ Президента України від 24.02.1998 р. № 148/98 // Офіційний Вісник України. - 1998. - № 8.
4. Положення про Міжвідомчу координаційну раду з адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.11.1998 р. № 1773 // Офіційний Вісник України. - 1998. - № 45.

5. Положення про Українську частину Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.1998р. № 1074 // Урядовий Кур'єр.-1998. - № 139-140.

6. Про концепцію адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.08.1999 р. № 1496 // Офіційний Вісник України. - 1999. - № 33.

7. Про затвердження стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11.06.1998 р. № 615/98 // Урядовий Кур'єр. - 1998. - № 114-115.

8. Про Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Указ Президента України від 30.09.2000 р. № 1033/2000 // Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. - К., 2000.

9. Про Програму інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 14.09.2000 р. № 1072/2000 // Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. - К., 2000.

10. Про запровадження механізму адаптації: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.98 р. № 852 // Методично-нормативний посібник з питань адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. - К., 2000.

11. Про рекомендації парламентських слухань про взаємовідносини та співробітництво України з Європейським Союзом: Постанова Верховної Ради України від 28.11.2002 № 299-IV // Офіційний Вісник України. – 2002. - № 49.

12. Про Концепцію Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон Верховної Ради України від 21.11.2002 № 228-IV //Офіційний Вісник України. – 2002. - № 48.

13. Про державні програми європейської та євроантлантичної інтеграції України на 2004-2007 роки: Указ президента України № 1433/2003 // Офіційний Вісник України. – 2003. - № 28.

14. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Програма Верховної Ради України від 18.03.2004 № 1629-IV //Офіційний Вісник України. – 2004. - № 27.

15. План дій "Україна - Європейський Союз". – К., 2005.

Законодавство Європейського Союзу

1. Договор, учреждающий Европейское Сообщество, 1957 г. (с последующими изменениями и дополнениями) // Право Европейского Союза: сборник документов / Составитель П.Н. Бирюков: Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2001.

3. Договор, учреждающий Европейское Сообщество по атомной энергии, 1957 г. (с последующими изменениями и дополнениями) // Право Европейского Союза: сборник документов / Составитель П.Н. Бирюков: Воронежский государственный университет. – Воронеж, 2001.

4. Конвенція «Про застосування Шенгенської Угоди від 14 червня 1985 р. про поступову відміну перевірок на спільних кордонах» (1990 р.).

5. Treaty on European Union, together with the complete text of the Treaty establishing the European Community // Official Journal of the European Communities. C 224 Volume 35, 31 August 1992. (Договір про Європейський Союз 1992 р.).

6. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts. Luxemburg, 1997. (Амстердамський Д-р 1997 р.).

7. Ніццький договір та розширення ЄС // М-во юстиції України. Центр порівн. права; За наук. ред. С. Шевчука. - К.: Логос, 2001. -196с.

8. Договір про приєднання (Афінський Договір) (2003 р.) //Довідник з європейської інтеграції. - Режим доступу: <http://eu-directory.ea-ua.info>

9. Договір про Конституцію для Європи. Проект, ухвалений Європейським Конвентом 10.07.2003 (2003/С 169/01). - К.: Центр європейського та порівняльного права, 2004. - 147с.

10. Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007//Official Journal of the European Union. - C 306, Volume 50, 17 December 2007. (Лісабонський (Реформаторський) Договір 2007 р.)

2. Навчальна література

1. Аннерс Э. История европейского права./ Пер. со швед.-М. 1994.
2. Аракелян М. Р., Вишняков О. К. Право Європейського Союзу. Особлива частина: Навчальний посібник . З урахуванням положень Лісабонського договору: Підручник.- 2010. — 528 с.
3. Артёмов І.В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: Навчальний посібник у 2-х книгах, Книга 1:Україна-Європейський Союз. – Ужгород: Ліра, 2008.– 476 с.
4. Борхардт, Клаус-Дитер. Европейская интеграция. Происхождение и развитие Европейского Союза. 4-е изд. - М., 1996.
5. Бугров Р.В. Актуальные проблемы европейской интеграции: Учебное пособие. – Нижний Новгород: Издательство Нижегородского госуниверситета, 2006. – 74 с.
6. Грицяк І.А. Право та інституції Європейського Союзу: Навчальний посібник. – К.: К.І.С., 2004, - 260 с.
7. Грицяк І.А. Європейське управління: теоретико-методологічні засади. Монографія. – К.: К.І.С., 2006. – 398 с.
8. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції./Пер. з англ.. – К.: К.І.С., 2006. – 696 с.
9. Дэйвис К. Право Европейского Союза: Пер. со 2-го англ. изд. – К.: Знання, 2005. – 406 с.
10. Европейский Союз: основополагающие акты в редакции Лиссабонского договора с комментариями/ Под ред. С.Ю.Кашкина. – М.:ИНФРА-М., 2008. – 698 с.
11. Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее: Документы Европейского Союза.- М., 1994.
12. Европейский Союз: Путеводитель / Под ред. Ю.А.Борко, О.В.Буториной. - М., 1998.
13. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека / Под ред. Л.М. Энтина – М.:НОРМА, 2007. – 960 с.
14. Европейское право: Учебник для вузов./Под общей ред. Энтина Л.М. – М.: НОРМА, 2004. – 699 с.
15. ЕС на пороге XXI века: выбор стратегии развития: Монография /Ред Ю.А. Борко – М: Эдиториал УРСС. – 2001. – 472 с.
16. Ильин Ю.Д. Лекции по истории и праву Европейского Союза. -Харьков, 1998.
17. Капустин А.Я. Европейский Союз: интеграция и право: Монография. – М.: Изд-во РУДН, 2000. – 436 с.
18. Кашкин С.Ю. Введение в право Европейского Союза. Учебник. – М., 2008. – 384 с.
19. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О., Калиниченко П.А. и др. Право Европейского Союза: учебное пособие (отв. ред. С.Ю. Кашкин). - 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011 г. – 274 с.
20. Кенрз В. Вступ до права Європейського Союзу: Навч. посібник /Пер. з англ.. – К.: Т-во „Знання”, КОО, 2002. – 381 с.
21. Конституційні акти Європейського Союзу. Частина 1 /Упорядник Г. Друзенко, за загальною редакцією Т.Качки. – К.: Видавництво „Юстиніан”, 2005. – 512 с.
22. Копійка В.В., Шинкаренко Т.І. Європейський Союз: історія і засади функціонування / В.В.Копійка, Т.І.Шинкаренко. – К. – 2010.
23. Маклаков В.В. Права человека и гражданина в Европейском союзе. – М. ИНИОН РАН. – 2006.
24. Макуев Р.Х. Право и институты Европейского Союза. Учебный курс. 3-е издание. Орел: Издательство ОРАГС, 2008.
25. Мухаева Н.Р. Право Европейского Союза. Гриф УМЦ "Профессиональный учебник". Изд-во «Юнити». – М., 2006. – 159 с.

26. Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: Навчальний посібник-хрестоматія у 2-х частинах., Ч.1/Уклад. і коментар: Артёмов І.В., Вітер Д.В., Загайнова Л.І. та інші.– Ужгород: "Ліра", 2007.– 452с.
27. Паппас С. Європейське управління: Навч.посібник. – К., 2004.
28. Посельский В. Європейський Союз: інституціональні основи європейської інтеграції. – К.: «Смолоскип», 2002. – 168 с.
29. Посельський В. Конституційний устрій Європейського Союзу: Навчальний посібник.– К.:Таксон, 2005.– 280с.
30. Право Европейского Союза в вопросах и ответах. Учебное пособие / под ред. С.Ю. Кашкина. — М.: Проспект, 2011.
31. Право Европейского Союза: правовое регулирование торгового оборота // Под ред. Безбаха В.В., Капустина А.Я., Пучинского В.К.- М., 1999.
32. Потемкина О.Ю. Европейское пространство свободы, безопасности и правопорядка / О.Ю.Потемкина.- М., 2002.
33. Право Європейського Союзу: Навчальний посібник/ За заг. ред. Р.А. Петрова. – 3-тє видання. – К.: Істина, 2010. – 376 с.
34. Свобода П. Вступ до європейського права/ Пер. з чеської. – К.: «К.І.С.», 2006. – 280 с.
35. Топорнин Б.Н. Европейское право: Учебник. -М., 2000.
36. Хартия Европейского Союза об основных правах: комментарий /под ред. С. Ю. Кашкина. М.: Юриспруденция., 2001.- 203 с.
37. Хартли Т.К. Основы права Европейского Сообщества Пер. с англ.-М., 1998.
38. Энтин Л.М., Наку А.А. Европейское право. Учебник для вузов. Инфра-М., М. – 2007. – 960 с.
39. European Union Politics/ Ed. by Michelle Cini. Oxford University Press, 2003.
40. Horspool M. European Union Law. 2d ed.- Butterworths, 2000.
41. W.van Gerven. The European Union: a polity of states and peoples. - Stanford University Press, 2005.

3. Спеціальна література

1. Арах М. Европейский Союз: видение политического объединения. Пер. со словен. -М., 1998.
2. Бартнев С.А. Разграничение компетенции между Европейским Союзом и государствами-членами. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 31 с.
3. Борко Ю.А. От европейской идеи – к единой Европе. М., 2003. - 213 с.
4. Буряк П.Ю., Гупало О.Г. Європейська інтеграція і глобальні проблеми сучасності: Навчальний посібник. - К.: “Хай-Тек Прес”, 2007. - 336 с.
5. Вишняков А. Адаптация к правовым условиям Европейского Союза: Как быть? // Бизнес. - 1999. - № 12. - С.86-90.
6. Волошин Ю.О. Конституційне-правове забезпечення європейської міждержавної інтеграції: теоретико-методологічні аспекти/ Ю. О. Волошин. – К.: Логос, 2010. – 428с.
7. Гладенко О.М. Міжнародно-правове співробітництво України з Європейським Союзом у сфері Спільної зовнішньої політики та політики безпеки: Ав-реф. дис. канд. юрид. наук. – О., 2010.
8. Горданов И.Б. Международная деятельность Европейского Союза в современном миропорядке: Ав-реф. дис. канд. юрид. наук. – М., 2007. – 26 с.
9. Гоці С. Урядування в об'єднаній Європі /Пер. з італійської. – К.: К.І.С., 2003. – 286 с.
10. Гоці С. Європейська Комісія: процеси ухвалення рішень і виконавчі повноваження /Пер. з італійської. – К.: К.І.С., 2007. – 208 с.
11. Ершов С.В. Правовые особенности формирования наднациональной власти ЕС в процессе взаимодействия права ЕС и национального права государств-членов. Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2003.
12. Кашкин С.Ю., Четвериков А.О. Шенгенские соглашения.- М., 2000.

13. Комаров В.В. Содружество независимых государств и Европейский Союз: структура, модели интеграции, перспективы развития // Право и экономика.-1997.-№ 17.-С.3-9.
14. Коментований переклад Візового Кодексу Європейського Союзу. Інформаційно-аналітичне видання. – К., 2010. – 160 с.
15. Лісабонський Договір: аналіз впливу на відносини між ЄС та Україною у міжнародній, безпековій та оборонній політиці/ Упорядники: Коломієць О.В, Золкіна М.Ю., Головнєв Д.В., К.: , 2011, 90 с.
16. Марченко М.Н., Дерябина Е.М. Право Европейского союза. Вопросы истории и теории. - "Перспект", 2010 г.
17. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: Монографія. – Львів. 2005.- 416 с.
18. Петров Р.А. Пряма дія та труднощі механізму застосування права Європейського Союзу // Правничий Часопис Донецького університету.-1997.-№ 1.-С.23-27.
19. Посельський В. Європейський Союз після ратифікації Лісабонського договору// Європейський простір: Портал про європейського громадянського суспільства в Україні. – 12.10.2009. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua/library/237390.html>
20. Проді Р. Задум об'єднаної Європи: пер. з італійської. – К.: К.І.С, 2002. – 140с.
21. Ризаева А. Р. Правовое обеспечение свободы передвижения трудящихся в Европейском Союзе // Современное право. - 2006. - № 2. — С. 71-76.
22. Світовий гравець. Зовнішні зв'язки Європейського Союзу /Представництво ЄК в Україні та Білорусії. – К.:ТОВ «МЕКС», 2008.
23. Селезнев В.Е. Визовый Кодекс Европейского Союза: анализ основных положений / В.Е.Селезнев // Електронне наукове фахове видання Європейські студії і право. – 2010. - № 1. - Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/esp/2010_1/10sveaop.pdf
24. Слепак В.Ю. Правовые аспекты общей политики безопасности и обороны Европейского Союза: Автореф. канд. юрид. наук.- М. – 2010.
25. Стрежнева М.В. Институциональный кризис: свет в конце тоннеля? // Перспективы. – 2009. – 12 марта. – Режим доступа:
26. http://www.perspektivy.info/oykumena/europe/institucionalnyiy_krizis_evrosoiuz_a_svet_v_konce_tonnelya_2009-2-12-10-42.htm
27. Четвериков А.О. Основные органы Европейского Союзоза (конституционно-правовой аспект): Автореф. канд. юрим наук.-М., 1999.
28. Шемятенков В.Г. Евро: две стороны одной монеты.-М 1998.
29. Энтин М.Л. Евросоюз: Договор о реформе // Современная Европа. М., 2007. - № 4. С.19-32.
30. Энтин Л.М. Право Европейского Союза. Новый этап эволюции: 2009-2017 годы. – М.: Изд-во «Аксиом», 2009.
31. Яжборовская И.С. Европейский Союз на путях политической интеграции /Рос. академия наук, Ин-т сравнительной политологии. – М., 2004. -120 с.
32. Comparative European Politics. – Oxford University press, 2008.
33. European Union Foreign Relation Law. Constitutional fundamentals/ Ed. by Marise Cremona and Bruno de Witte. Oxford and Portland, 2008. XV, 324 p.
34. Luzzatto Gardner A., Eizenstat S. New Treaty, New Influence? //Foreign Affairs. New York:Mar/Apr 2010.- Vol. 89, Iss. 2, p. 104-119.
35. Peterson J. Shackleton. The institutions of the European Union. 2nd ed. - Oxford university press, 2006.
36. Wyatt D.A., Ross M.G., Amull A.M., Dashwood A.A. European Union Law. 4th ed. - London, Sweet & Maxwell, 2000.

4. Интернет - ресурси

ОФІЦІЙНІ ІНТЕРНЕТ-ДЖЕРЕЛА ЄС:

1. Офіційний Сайт Європейського Союзу: <http://www.europa.eu>.
2. Європейська Комісія: http://ec.europa.eu/index_en.htm

3. Рада ЄС: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.ASP?lang=en>
4. Парламент ЄС: <http://www.europarl.europa.eu/parliament/public.do?language=en>
5. Економічний та соціальний комітет: <http://www.esc.eu.int>
6. Суд Правосуддя ЄС: <http://curia.eu.int>
7. Європейський Центральний Банк: <http://www.ecb.europa.eu>
8. Агентства в ЄС: http://europa.eu/agencies/index_en.htm
9. Офіс офіційних публікацій Європейських Співтовариств:
<http://publications.europa.eu>

НОРМАТИВНІ АКТИ ТА ДОКУМЕНТИ ЄС

1. База даних законодавства ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/en/index.htm>
2. Офіційний журнал ЄС: <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do?ihmlang=en>
3. Правовий бюлетень Європейської Комісії: <http://europa.eu/bulletin/en/welcome.htm>
4. Treaties: <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/index.htm>
- Accession Treaties: http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/treaties_accession.htm
- Consolidated version of the Treaty establishing a Constitution for Europe:
<https://www.law.kuleuven.be/int/europees/English/Links/EU%20Constitution/Constitution.pdf>
- Lisbon Treaty Official Journal version:
<https://www.law.kuleuven.be/int/europees/English/Links/Lisbon/Reform%20Treaty%20OJ.pdf>

УКРАЇНСЬКІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Довідник з європейської інтеграції: <http://eu-directory.ea-ua.info/>
2. Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України: <http://www.me.gov.ua/>
3. Міністерство закордонних справ України. Європейська інтеграція України:
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/400.htm>
4. Міністерство юстиції України. Державний департамент з питань адаптації законодавства України: <http://www.sdla.gov.ua/control/uk/index>
5. Національний інститут стратегічних досліджень України: <http://www.niss.gov.ua/>
6. Представництво Європейської Комісії в Україні:
http://www.delukr.ec.europa.eu/home_uk.html
7. Представництво України при Європейському Союзі: <http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua>
8. **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.** (Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України). <http://www.kmu.gov.ua>
9. Фонд Європа XXI.: <http://www.europexxi.kiev.ua>
10. Центр порівняльного права при Міністерстві Юстиції України:
<http://www.comparativelaw.kiev.ua>

ІНША ІНФОРМАЦІЯ

1. Європейський політичний Інтернет-журнал «Europe's World»: http://eclaw.ru/filesserver/infcenter/EuropesWorld_No9_Full.pdf
2. Журнал з економіки та політики ЄС «The European Journal of International Affairs»: <http://www.europeanjournal.org/home.htm>
3. Інтернет-журнал «Вся Європа.ру»: <http://www.alleuropa.ru/>
4. Інститут Європейського права МГІМО МЗС Росії. European Union LAW WebSites: http://eclaw.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=40&Itemid=229
5. Мережа центрів європейської інформації України: <http://ukrcei.org>
6. Міжнародний інститут стратегічних досліджень: <http://www.iiss.org/>
7. Російсько-європейський освітній портал: <http://www.ru-eu.ru/>
8. Центр Європейської політики: <http://www.epc.eu/>
9. Центр права Європейського Союзу МДЮА: <http://eulaw.edu.ru/index.htm>